

**ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЕКТЛАРДА СТРАТЕГИК
ИҚТИСОДИЙ САЛОҲИЯТДАН ФОЙДАЛАНИШ РИСКЛАРИНИ
ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ**

Самадова Наргиза Расуловна
ТДИУ, “Молиявий таҳлил” кафедраси доценти
G-mail: nargizasamadova040@gmail.com

Аннотация: Мазкур мақолада хўжалик юритувчи субъектлар стратегик иқтисодий салоҳиятидан фойдаланишда юзага келиши мумкин бўлган рискларнинг аҳамияти очиқ берилган.

Калит сўзлар: Иқтисодий салоҳият, стратегик таҳлил, молиявий риск, ишлаб чиқариш билан боғлиқ риск, ресурслар таъминоти.

Стратегик бошқарувнинг ташқи ва ички муҳити ҳақида объектив маълумот олиш учун стратегик таҳлилга асосланилади. Шу сабабли узок муддатда салоҳиятидан самарали фойдаланиш бўйича стратегик кўрсатмаларни асослаб берадиган стратегик таҳлилни ўтказиш бўйича методик кўрсатмаларни ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга. Бу борада тадқиқот олиб борган олимлар стратегик таҳлилни стратегиясини шакллантиришнинг дастлабки босқичи деб ҳисоблашади.

Бизнинг фикримизча, стратегик иқтисодий салоҳият стратегиясининг ресурс таъминоти сифатида қаралиши илмий жиҳатдан етарлича асосланмаган. Чунки, ресурслар тўпламининг ўзи салоҳиятдан самарали фойдаланишни таъминлай олмайди. Аммо бунга мавжуд ресурслардан максимал даражада фойдаланиш орқали эришиш мумкин. Тадқиқотлар натижасида стратегик иқтисодий салоҳияти деганда унинг стратегик ривожланиш мақсадларига эришиш учун ресурсларини шакллантириш ва улардан оптимал фойдаланиш бўйича унинг имкониятлари ва чора-тадбирлари йиғиндиси тушунилиши керак деган хулосага келинди.

Ноаниқлик шароитида бошқарув қарорларини асослаш учун стратегик таҳлил ташкилотнинг узок муддатли ривожланиши учун мумкин бўлган муқобил вариантлар орасидан оптималини танлаш мақсадида амалга оширилади. Бу ҳолда вариантни танлаш муайян миқдорий ва сифат мезонларига жавоб бериши керак. Танлашда оптимал ечим куйидаги тартибда амалга оширилади:

- стратегик таҳлилнинг ривожланиш мақсадларини шакллантириш;
- ривожланишнинг мумкин бўлган вариантларини танлаш;
- ҳар бир ишлаб чиқиш вариантнинг самарадорлигини баҳолаш;
- оптимал вариантни берилган мезон бўйича танлаш.

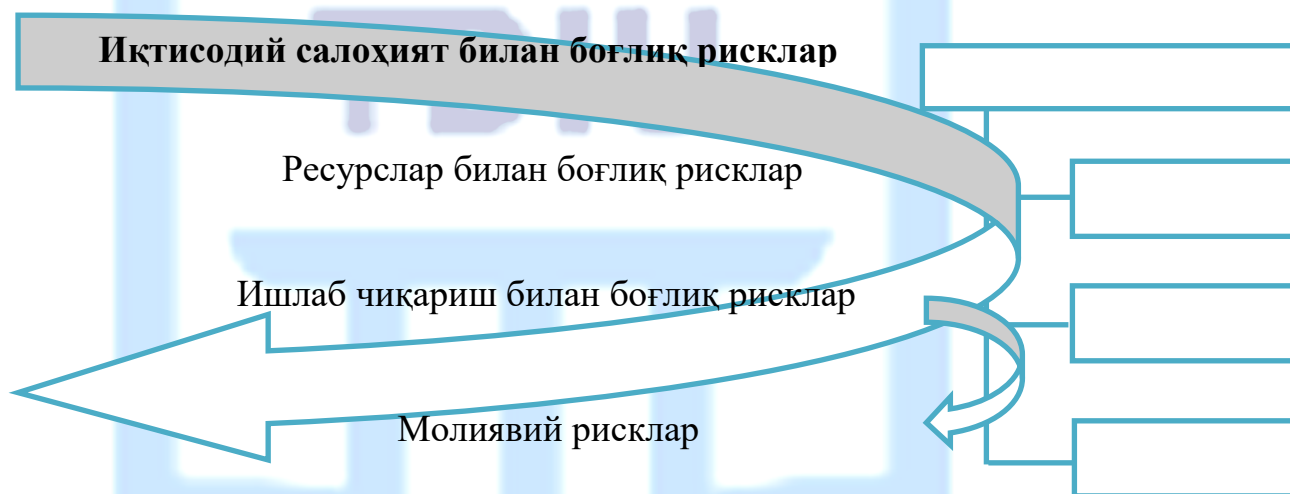
Стратегик таҳлилда иқтисодий салоҳиятини баҳолашда "риск" тоифаси махсус адабиётларда кўриб чиқилмаган. Бу потенциал хавфни юқорида келтирилган тушунчалар билан тавсифлаш мумкинлигини ҳисобга олиш имконини беради. Бирок, ҳеч қандай ташкилот ижобий

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH MASALALARI

натигага умид қилмаса, ўз ресурсларини хавф остига қўймайди. Шунинг учун ҳисобга олган ҳолда, риск нафақат йўқотишларни, балки маблағларни инвестиция қилишдан мумкин бўлган фойдани ҳам ифода қилади.

Ташкилот фаолиятини бошқаришда қарорлар қабул қилиш рискларни чуқур таҳлил қилиш орқали асосланиши лозим. Рискларни баҳолаш - бу тадбиркорлик фаолияти жараёнида уларни аниқлаш ва олдини олиш билан боғлиқ жараён. Рискларни баҳолашнинг асосий мақсади маълум бир лойиҳага инвестиция қилишнинг мақсадга мувофиқлиги тўғрисида бошқарув қарорларини қабул қилишга ёрдам беришдир.

Иқтисодий салоҳият билан боғлиқ рисклар бир-бири билан ўзаро чамбарчас боғлиқдир. 1-расмда ифодаланган боғлиқлик шунинг учун кўрсатадики, агар ишлаб чиқариш жараёнида ресурслар етишмаслиги хавфи пайдо бўлса, у ишлаб чиқариш хавфини (маҳсулот ҳажми пасайиши) келтириб чиқариши ва кейинчалик молиявий рискга айланиши мумкин.

1-расм. Иқтисодий салоҳият билан боғлиқ рискларнинг ўзаро алоқадорлиги¹

Шунинг билан бирга, ишлаб чиқариш бўйича буюртмаларни бажариш кечикади ва хўжалик юритувчи субъектга қўшимча маблағлар керак бўлади, харажатлар ортади. Ташкилотни самарали бошқариш учун нафақат риск мавжудлигини тахмин қилиш, балки уни миқдорий ва сифатли баҳолашни амалга ошириш ҳам муҳимдир. Рискларни сифатли баҳолашнинг вазифаси уни аниқлаш, риск даражасига таъсир қилувчи омилларни ва йўқотишларни баҳолашдан иборат.

Рискни миқдорий баҳолаш унинг рақамли қийматлари билан ифодаланади. Бундай баҳолашни ўтказиш кўриб чиқилаётган вариантлардан энг кам рискли бошқарув қарорини танлашни асослаш имконини беради. Иқтисодий фаолият амалиёти рискни миқдорий аниқлаш учун бир қатор усулларга эга, улар орасида статистик ва аналитик усулларни ажратиш кўрсатиш керак.

¹ Тадқиқотлар асосида муаллиф ишланмаси

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH MASALALARI

Статистик усулнинг моҳияти корхонада содир бўлган йўқотишлар динамикасини ўрганишдан иборат. Ушбу усулнинг мақсади рискли ҳодиса эҳтимолини аниқлашдир.

Рискни аниқлашнинг статистик усулининг асосий кўрсаткичлари тасодифий ҳодисанинг юзага келиш эҳтимоли, дисперсия, стандарт оғиш, ўзгарувчанлик коэффициенти ҳисобланади.

Тасодифий ўзгарувчининг рискнинг рақамли ўлчови (R) сифатида пайдо бўлиш эҳтимоли кутилган натижага нисбатан йўқотишларнинг юзага келиш эҳтимоли билан боғлиқ:

$$R = p(x),$$

бу ерда x – йўқотишлар тасодифий катталиги;

$p(x)$ – йўқотишлар юзага келиш эҳтимоли.

Рискни аниқлаш учун унинг таснифлаш зоналаридан фойдаланиш кулай. Шу билан бирга, йўл қўйиш мумкин бўлган, танқидий ва ҳалокатли риск зоналари ажралиб туради. Рискнинг йўл қўйиш мумкинлиги тўғрисида бошқарув қарорларини қабул қилишда йўқотишлар критик даражадан ошмаслиги ва белгиланган ҳудудда бўлиш эҳтимолини аниқлаш керак, яъни

$$R = p(x < x_0),$$

бу ерда x_0 - муайян йўқотиш даражасининг чегара қиймати.

Бироқ, юқоридаги мулоҳазалар ўлчов бирликларининг етишмаслиги туфайли ишлаб чиқариш йўналишларининг рисклилигини солиштиришга имкон бермайди. Рискларни баҳолашнинг статистик усули билан бу карама-қаршилик ўзгарувчанлик коэффициенти (v) ёрдамида ҳал қилинади.

Статистик усуллардан фарқли ўлароқ, рискларни баҳолашнинг таҳлилий усуллари ташкилотнинг фаолият кўрсаткичларини таҳлил қилиш ва уларни хавф даражасига қараб баҳолашга асосланган.

Иқтисодий салоҳият ўз структурасига эга бўлганлиги сабабли, рискларни баҳолаш умуман олганда ҳам, салоҳиятнинг ҳар бир таркибий қисми учун ҳам амалга оширилиши керак. Бу энг рискли фаолият турини аниқлаш ва риск туғдирадиган ҳодисаларни зарарсизлантириш учун зарур бўлган бошқарув қарорларини қабул қилиш имконини беради.

Иқтисодий салоҳият ўзига хос таркибий тузилишга эга бўлганлиги боис, у билан боғлиқ рискларни баҳолашда умумий ва ҳар бир элемент кесимида ёндашиш зарур. Бу орқали иқтисодий салоҳиятнинг юқори рискка эга бўлган элементларини аниқлаш ва уларни олдини олиш учун бошқарув қарорларини қабул қилиш имконияти яратилади.

Рискларни баҳолаш динамикадаги кўрсаткичларнинг қийматларини талаб қилади, бу эса сифатлироқ баҳолашни таъминлайди. Кўрсаткичларнинг таркиби ҳар бир ташкилот учун индивидуал бўлади ва уларнинг фаолиятини ривожлантириш жараёнида янгиланиши керак. Шу билан бирга, фақат мутлақ кўрсаткичлардан фойдаланмаслик керак,

аксинча, бошқарув самарадорлиги ва ташкилотнинг молиявий ҳолатини ифодаловчи нисбий кўрсаткичларга устунлик берилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. М.Ю.Рахимов. Иқтисодиёт субъектлари молиявий ҳолатининг таҳлили. Ўқув кўлланма. – Тошкент.: Иқтисод-Молия. 2015.
2. Самадова Н.Р. Хўжалик юритувчи субъектларда иқтисодий салоҳиятни ифодаловчи кўрсаткичлар таҳлилининг амалий жиҳатлари // Scientific Journal of “International Finance & Accounting” 3/2023.
3. Самадова Н.Р. Урманбекова И.Ф. Анализ показателей эффективности использования материальных ресурсов// Экономика и бизнес теория и практика, международный ежемесячный научный журнал №3, 2018.30–33 б// Экономика и бизнес теория и практика, международный ежемесячный научный журнал № 5-3, 2019.105–108 б
4. Самадова Н.Р. Хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий салоҳияти тушунчаси ва унинг назарий асослари. // Бизнес эксперт (илмий-амалий журнал). – Тошкент, - №4. 2021. – 87-91 б.
5. Ibragimov Gayratjon Artikovich. (2023). DIGITAL ECONOMY AND CHANGES IN BUSINESS ANALYSIS. International Journal of Research in Finance and Marketing (IJRFM), 13(12), 47-52. Retrieved from <https://euroasiapub.org/wp-content/uploads/IJRFM4Dec2023-Uzb.pdf>
6. Ibragimov Gayratjon Artikovich, Kurbanbaev Jurabek Eruvbayevich, Mukhiddinova Barno Gafurjanovna. (2019). The main differences between IFRS and NSA. International Finance and Accounting, 3(13), 1-12. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/285998049.pdf>
7. Klichev Bakhtiyor Pardayevich. (2022). ISSUES OF PRODUCT PRICING IN THE ANALYSIS OF OPERATIONAL. Пандемия шароитида иқтисодиёт, молия ва бошқарувда рақамли трансформация жараёнлари (IV ФОРУМ «ЭКОНОМИКА В МЕНЯЮЩЕМСЯ МИРЕ» 2022 май КАЗАНЬ-ТАШКЕНТ), Казань-Ташкент. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6641015>
8. Ibragimov Gayratjon Artikovich. (2023). DIGITALIZATION OF THE ECONOMY AND OPERATIONAL SAFETY. International Journal of Research in Economics and Social Sciences(IJRESS), 13 (11), 95-101. Retrieved from <https://euroasiapub.org/wp-content/uploads/IJRESS10-Nov2023-Uzb.pdf>
9. Қличев Бахтиёр Пардаевич. (2023). ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРДА ОПЕРАЦИОН ЦИКЛ ТАҲЛИЛИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ . World Scientific Research Journal, 16(1), 196–203. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2718>
10. Ibragimov Gayratjon Artikovich. (2024). EKSPORT-IMPORT OPERATSIYALAR HISOBİ NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI . World Scientific Research Journal, 23(2), 215–222. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3034>
11. Gayratjon Ibragimov. (2024). TIJORAT BANKLARIDA MBMB TIZIMINI JORIY ETISH MASALALARI . World Scientific Research Journal, 23(2), 223–230. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3035>
12. Қличев Бахтиёр Пардаевич. (2023). ОПЕРАЦИОН ФАОЛИЯТ ТАҲЛИЛИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ . World Scientific Research Journal, 12(2), 263–271. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2557>

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH MASALALARI

13. Пардаевич, Қ. Б. (2023). Хўжалик юритувчи субъектларда операцион фаолиятида ишлаб чиқариш ҳажмини ифодаловчи кўрсаткичлар таҳлили. *Scientific Journal of "International Finance & Accounting"*, (2), 2181-1016.

14. Ibragimov Gayratjon Artikovich. (2024). MUQOBIL IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISH: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR . *World Scientific Research Journal*, 23(2), 231–238. Retrieved from

<http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3036>

15. Тулаев, М. С., & Кличев, Б. П. (2022). ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА КОРПОРАТИВНЫХ ОБЛИГАЦИИ: ОБЯЗАТЕЛЬСТВО ИЛИ КАПИТАЛ. In *Учет, анализ и аудит: их возможности и направления эволюции* (pp. 146-154).

16. Ibragimov Gayratjon Artikovich. (2024). BIZNES JARAYONLARNI OPTIMALLASHTIRISH YO‘NALISHLARI . *World Scientific Research Journal*, 23(2), 239–246. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3037>

17. Қличев Бахтиёр Пардаевич. (2023). ОПЕРАЦИОН ФАОЛИЯТ НАТИЖАЛАРИНИ ИФОДАЛОВЧИ КЎРСАТКИЧЛАР ТАҲЛИЛИ. *World Scientific Research Journal*, 21(1), 182–188. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2876>

18. Yuldashevna, R. U. (2022). Monitoring of Credit Risks as Financial Resources In Commercial Banks. *International journal of trends in business administration*, 12(1).

19. Rozmatova Umida Yuldashevna. (2024). NOMODDIY AKTIVLAR AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH. *World Scientific Research Journal*, 26(3), 177–184. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3261>

20. Rozmatova Umida Yuldashevna. (2023). IQTISODIYOTNI RIVOJLANISH ISTIQBOLLARIDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI . *World Scientific Research Journal*, 16(1), 20–22. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2693>